

Szomaházy István: A BÓBISKOLÓ OROSZLÁN *

Veszprémben, a Palotai-utcán, még most is Trippamer-háznak hívják az öreg emeletes kúriát, melyben valamikor a Szigeti József szülői laktak. Innen szökött meg egy hideg téli estén a kis úri fiú, akiből a nemzet egyik legnagyobb művésze lett.

Mindez még a múlt század közepe előtt történt s én, egy sokkal későbbi generáció tagja, csak regényes mesékből hallottam hírneves földim történetét. Még az én időmben éltek Veszprémben öreg emberek, akik emlékeztek a hercegprímással rokon Trippammer-családra, melynek egyik sarjadéka ekhós szekérrel cserélte föl a címeres batárt. Legendák jártak a kis Jóskáról, aki minden este ott szorongott a vén Kétszery előadásain s egy napon, a színpadi dicsőség gondolától megrészegegyedve, búcsútlanul távozott az öreg házból, ahol istenfélő ősei az életüket végigélték.

Rokkant, öreg oroszlán volt a romantikus kis fiú, mikor én személyesen megismerkedtem vele. Akkor már mindent elért, amiről a veszprémi kúriában álmodozott; dísz volt a magyar színészet klasszikus korszakának, darabjai az egész országot bejárták, villája volt a Svábhegyen, ahol a komákat a nyári estéken megvendégelte, ő volt az első színész, akit a Kisfaludy-Társaság a tagjai közé választott, apai és nagyapai örömeiben volt része – és mégis: az örökké fáradt és álmos ember sorsa nem látszott előttem irigylésre méltónak s oroszlánfejéből kiragyogó komor szeméibe nézve, akárhányszor megrendült bennem a fiatalos hit, hogy a sikerek a boldogsághoz vezetnek.

Szigeti József rendes tagja volt a nyolcvanas évek híres Pósa-asztalának, melyet az örökké lobogó meseköltő alapított. Az Orient hosszú asztala körül válogatott cigánytrupp ült esténként: Feszty Árpád, Gárdonyi Géza, Sebők Zsigmond, Rákosi Viktor, Dankó Pista, írók, szobrászok, festők, muzsikusok, újságcsinálók, akiket maga Foltin mester, a morvából magyarrá vedlett vendéglős szolgált ki, a Pósa Lajos külön felügyelete alatt, mert az asztal feje a maga személyes ügyének tekintette, hogy a törzstagok kifogástalan ételeket kapjanak. Néha Blaháné is leszállt közénk az Olimpusról s ilyenkor Lányi Géza, a Népszínház híres cimbalmosa, hajnalig pengette a Dankó Pista magyar nótáit, melyek akárhányszor ott születtek meg a fülünk hallatára. Gyönyörű esték voltak ezek, fiatalok és gondtalanok voltunk és sohase feküdtünk le anélkül, hogy egy-egy új szenzációt ne vártunk volna a születendő holnaptól. Foltin mester, az ő rettentő magyarságával, a földi gondviselés szerepét játszotta előttünk. Mikor Pósa bácsi, jókedvű medveként, szuszogva letelepedett karosszékebe, a derék vendéglős szolgálatkészen felsorolta előtte az egész étlapot.

– Van kérem, egy jó rostélyost, van egy borjúpörköltet, van egy kitűnő fogast, van egy...

– Hopp! – kiáltott közbe a meseköltő, – hopp, itt megálljunk: mondja meg előbb, miért használ maga állandóan accusativust?

Foltin mester égne meresztette szemét, s karjait széttárta, mintha valami láthatatlan lénynek panaszkodnék.

– Én? – kérdezte elkeseredve, – én? Pósa bácsi úrnak igazán aztat teccik hinni? Nahát, én a feleségemre és a gyermekeimre esküszöm, hogy az én konyhamban sohase használnak más, mint a legtisztább zsír...

Itt, ezen a kedves cigánytanyán, ült esténként az öreg Szigeti József, hatalmas koponyáját lehajtva az abroszra, mint egy alvó bika, mely csak akkor riad föl ál-mából, ha a nádasban egy alsóbbrendű lény mozogni kezd körülötte. Nem igen evetett, nem is igen ivott, többnyire aludt, de azért minden szót meghallott, amit az asztalnál kiejtettek. Néha hirtelen felkapta a fejét s mérgesen szólt a körülötte kavargó disputába:

– Szamárság!

Aztán nyugodtan tovább szundikált, éjfélig, olykor hajnalig is, amíg az asztal-társaság hazafelé indult.

Bizalmassá csak akkor lett hozzám, mikor megtudta, hogy földje vagyok, hogy én is jártam a fagrádicsokon, melyeket istenben boldogult szülői elkoptattak. Ek-kor, először életében, jól megnézett, aztán hosszabb gondolkodás után azt mondta:

– Bár én is örökké abban a házban maradtam volna!

Nagyon csodálkozva nézegettem rá – istenem, Szigeti József beszél így, aki a legragyogóbb életpályára tekinthet vissza? – de ő egy szomorú, öreges mosolygás-sal leintett a bókokról.

– Igen, ha ott maradtam volna, most nyugodt és bölcs öregúr lennék, aki Tacitust olvassa, pompás levest eszik és egyfolytában átalussza az egész éjszakát. Bizonyo-san benn volnék a megyebizottságban is s az alispánnal meg a főjegyzővel kvater-kázhatnék ebéd után. Talán egy szőlőm is volna a Balaton partján s nyári délutá-nokon ott bóbiskolhatnék valami öreg karosszékben. Mit értem azzal, hogy híres komédiás lett belőlem? Egy firkász talán föl fogja jegyezni nevemet a halálom után, de mit érek vele, ha agyonhajszolt életemben örökké egy magányos kutya voltam? Enni se tudok, aludni se, csak itt egy-egy félórácskát, az étvágyam se lett jobb, az álmom se azzal, hogy néhány ezer unatkozó ember a tenyerét összeverte a kedve-mért. De ezt te nem érted, mert még fiatal és ostoba vagy. Ha az én koromat eléred, majd te is rájössz, hogy a nyugodt öregség milliószor többet ér, mint egy egész hosszú élet dicsősége. Különben gyere el hozzám vasárnap ebédre, olyan töltött káposztát kapsz, amilyet még a Talján kanonok házában se főztek.

Elmentem és megismerkedtem a Szigeti József családjával; a nagyszerű Vizvári Gyulánéval, a bájos, okos szemű kis Vizvári Mariskával, aki akkor még süldő leányka volt, de azóta maga is a híres nagyapja pályáján arat sikereket (sőt már az ő kis leánya is ott szerepel a színpadon), az ebéd pompás volt, a töltött káposzta mesékbe való, de Szigeti József csak ímmel-ámmal eszegetett belőle, a badacsonyi kéknyelűből is mértékkel hörpintgetett, inkább bóbiskolt, mint rendszeren, így pótolva a tekintélyes álom-restanciákat, amikkel hosszú évek óta hátralékban volt. Csak egyszer riadt föl, akkor, amidőn Vizváriné kicsit panaszosan, kicsit dicse-kegve fölemlítette, hogy Mariska is mindenáron színésznő akar lenni.

Az öreg ember felütötte a fejét és álmos szemei kigyulladtak a haragtól.

– A magam kezével fojtlak meg, ha erről a szamárságról le nem mondasz!

Aztán újra elaludt, nemsokára örökre, de a kis Mariska, a fenyegetések dacára, színésznő lett. Az ő leánya már a negyedik generációt képviseli a családból a színpadon. Nem annak bizonyosága-e ez, hogy az embert nem a véletlen viszi a maga útjára, hanem a szunnyadó hajlam, melyet születésekor magával hozott: Szigeti József valószínűleg boldogabb lett volna, ha mint aranytollas megyei főjegyző vagy jámbor olvasókanonok fejezi be az életét a veszprémi várban, de ez nem az ő szándékán múlt, hanem annak a láthatatlan lénynek az akaratán, aki a dicsőség vágyát a szívébe oltotta. Most már mindegy neki; épp oly nyugodtan alszik, mint-ha misékkal szolgálta volna az Urat vagy aktákkal a tekintetes vármegyét.

In: *Barátaim, a halottak*, Kultúra Könyvkiadó és Nyomda Rt., Budapest, 1920

* *Szomaházy István* (1864-1927), író, hírlapíró, a magyar nyelvű pesti kabaré egyik úttörője, a szórakoztató irodalom egyik legnépszerűbb és legtermékenyebb szerzője; kártya kódexe bibliofil csemege. A Pósa-asztal tagja; *Ambrus Zoltán, Beöthy László, Bródy Sándor, Heltai Jenő, Huszka Jenő, Jakobi Viktor, Kacsoh Pongrác, Márkus Emília, Rákosi Viktor* és *Szirmai Albert* társaságában a New York Kávéház Újházi-asztalának törzsvendége. Az 1919-es bolsevik rémuralom idején (és 1945 után is) „*jobboldali konzervatív*” íróként tartották számon. **Barátaim, a halottak** c. kötetének lapjain – mások mellett – *Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, Kaas Ivor, Pulszky Károly, Tóth Béla, Szigeti József* (s vele *Pósa Lajos*) emlékének áldoz. Könyvét az alábbi irodalomtörténeti kuriózum kíséretében ajánlotta olvasóinak:

„A szomorú éjszakákon, mikor puska lövések és titokzatos autók túlkölésai verték föl a kiserteles pesti utcát s az emberek fejükre húzott paplannal menekültek a sötétség palástjai mögé, nekem édes narkotikum volt a cikkek írása, melyek most, kedves olvasóm, elibéd kerülnek. A jelen borzalmaságaiból visszaosontam éjszakánként a fiatalságomba s drága, kedves fejekkel vettem körül magamat, akik a rámdiktált szenvedésektől a figyelmemet elvonták. Az emberek jóságában való csalódásomat, a keserves tanulságokat, melyek egész optimista világszemléletemet megcáfolták, a borzasztó tapasztalást, hogy a kultúrállat, aki fensőséges lenézéssel beszél a fenevadakról, egy pillanat alatt ismét vissza tud süllyedni a bestiák sorába: mind-mind elfeledtette velem a sírbatért világot, melyet magányosságomban felidéztem. Nem irodalmi célok lebegtek előttem, nem az olvasóra gondoltam, akinek tapsaira láthatatlan színpadunkról áhítozni szoktunk; a morfinista boldog kielégülése volt nekem az éjszakai vándorlás, mely a rémségek pólusáról fiatalságom napfényes tava-szába vezetett.

Akikről írtam, nincsenek többé az élők között; ők abban a hitben haltak meg, hogy a világ, melyet egy ezredév bölcsei, puritánjai, lángelméi felépítettek, még a földindulással is dacolni fog. Kallapévéve és áhítatos némasággal jártak a történelem pantheonjában, meghatva olvasták a magyar hőskor legendáit, s köztudatukban szentekké kanonizálták a halottakat, akiknek élete a magyarság tradíciójának szolgálatában lobbant el. Mily nagy áldás volt nekem, hogy lázongó idegeimmel odamenekülhettem közéjük, hogy szemük tekintete újra felgyulladt előttem, hallhattam ismerős hangjukat, melyek mindörökre belevesztek a semmiségbe és gyerekszívem lázas boldogságával bújhattam meg köztük a szörnyűséges órákban, amikor egy újkori özönvíz a világukat elsodorta.

Ők, a halottak, jöttek el hozzám vigasztaló szavukkal, mikor szegény kis szerszámomtól, az író-tolltól eltiltani akartak. Fejbeütöttek a vádtól, hogy harmincéves íróágom csak egy bűnös ideológia szolgálata volt, hányszor hallottam ismerős kacagásukat: csacsiság, csak egy bírása lehet az írónak, a közönség, mely olvassa vagy félredobja őket. Az irodalmi ideológiát csak meghibbant luetikusok találták ki, mert ötezer év óta mindig csak jó és rossz írók voltak a világon.

A halottak nem reflektálnak hálára, nem köszönhetem hát meg nekik a melegséget, mellyel a lidérces éjszakákon körülvettek. Asztalomnál ülve, míg mindenki aludt körülöttem s odakünn a temetők csöndje lett úrrá megint egy-egy idegtépő puskaropogás után, itt pipáztak és kacagtak körülöttem valamennyien, akikkel fiatalságom virágoskertjében sétáltam és akárhányszor úgy tűnt föl nekem, hogy a nappal csak egy rettenetes álom, s minden ott folytatódik, ahol kamasz koromban elhagytam. A kávéházakban magyar nótát muzsikál a cigány, a házakon nemzetiszínű zászló leng,

nyájas tekintetű öregurak anekdotáznak a fehér asztalnál, a vénség, mely egy hosszú élet küzdelmei után következik, tiszteletet és meghatottságot vált ki a fiatalokból, s legendák pergamentjére méltó a szenvedések sokasága, amellyel költők, mártírok és államférfiak a modern Magyarországot felépítették. Lehet-e elfelejteni a vér tengerét, melyet a mai cinikusok elődei egy nagyrahatott faj fenntartásáért kiontottak? Isten tudja hogyan: e napokban féléjszakákon át gondoltam a magyar testőrökre, a széphalmi poétára, a szerzetesekre, akik fűtetlen cellájukban a magyar literatúrát művelték, a döblingi halottra, aki foszló agyvelejével is hazája sorsán töprengett, a halhatatlan költőre, akinek hamvait is szétszórta a szél a segesvári síkon, az emigránsokra, a bitófán kivégzettekre, akik mosolyogva és félelem nélkül haladtak föl a vérpad lépcsőin. A frázisok sohase voltak szimpatikusak előttem, de most úgy éreztem, mintha ez a kigúnyolt szó: hazafiság, aranyként ragyogna, mint a fölkelő nap s a semmiségbe sápasztaná a gonosz, rejtelmes és halálhidegségű szimbólumot: az éjszaka holdját.

Álom volt, a nap épp úgy elkerült bennünket, mint a sarkvidék lakóját. Gonoszszerű és furcsabeszédű lények bukkantak elő, akiket sohase láttam életemben. Hol voltak eddig? Homályosan emlékeztem rá, hogy valaha emberi arccal beszéltek velem, rámmosolyogtak, az egészségem után tudakozódtak, volt, aki az írásaimat is dicsérte közülik; – most egy-egy szörnyeteg pillantásával mértek végig, cézári pózban járkáltak körülöttem s kisajátították maguknak a világot, melyben a jó Isten nekem is szánt egy kis kuckót. Hol voltak eddig a vadállati indulatok, melyek most egyszerre kitörték belőlük? Vétettem-e nekik valaha? Tisztességben és munkában megöregedve, vissza tudok-e emlékezni valami nemtelenségre vagy gonoszságra, melyet író-testvéreim ellen elkövettem? Emelhetik-e ellenem az irigykedés, a kétszínűség vádját? Nem volt-e mindig boldogság nekem egy-egy fiatal talentum felragyogása? Nem váltottam-e jogot magamnak az életre a becsületes munkával, melyet barna hajjal kezdtem meg és még most, ezüstös fejemmel se akarok bevégezni?

Sokszor futottak végig agyvelőmön ezek a kérdések, míg szivarozva üldögéltem klubom valamelyik sarkában s ámulva néztem a hazugokat és üresfejűeket, aki talentum helyett a pózokat, a lármás beszédet, a pokolbeli gonoszságokat hozták magukkal, melyeket eddig leólmozott palackban tartogattak a lelkük mélyén. És ilyenkor sietve menekültem haza a tömegtébolyodottság e káoszából s csöndben, lezárt redőnyeim mögött, a kedves és drága halottakat idéztem magam elé, akik egy összeomlott világban valamikor a barátaim voltak.

Így született meg e könyv, melyet a magam vigasztalására írtam, a középkori szerzetes gyönyörűségével, aki cellája magányosságában iniciálékát rajzolt a pergamentre, míg ablaka alatt a halálra sebzetek jalkiáltása hallatszott. A halottak tapasztották be a sebeket, amiket az élők ejtettek rajtam.”

*

Szomaházy István a Kozma-utcai zsidó temetőben nyugszik. S ha már ezt szóba hoztam, sorait meg-toldom a vegyes lakosságú Csarádon (Bars megye) *Hlavács*eként született *Havas István* (1873-195?), író, a magyar tanügy lelkes munkása 1925-ben, a Gyóni-ünnepen elmondott beszédének részletével:

„... a cinikus sereg egy része, a naturalizmus és a pozitívizmus hangos cselédei, már rég kimondták, hogy arra a váteszes, ósdi poézisra, amely a hazát, Istent és eszményt „döngicséli”, semmi szükség többé. Az ő költészetük és költőik képét az europerek és intellektuelek radikális festészei egészen másképp rajzolták meg eléjük. Gúnyos élceik különösen a nemzeti és a hazafias törekvéseket illették. Oly agresszíven viselkedtek, mintha itt valami idegen faj ellen folyt volna küzdelem, melyet nagy igazságtalanság ért a hazafiak részéről.

A század eleji liberális politika és közélet pedig igazán nem bántott senkit, csak ószintén kellett volna együtt dolgozni a nemzettel, melynek önállósága még nem tetőzött a maga teljes erejében. A Petőfi, Arany, Vörösmarty-költőhagyományok továbbfolytatóit a nemzetközi radikalizmusban evicélő, mindhatalmasabban feltörekvő nemzedék nemcsak lenézte, hanem nagy tervszerűséggel üldözte és mindenáron lehetetlenné akarta tenni. Ami, fájdalom, sikerült is egyrészen. Az irodalomnak az is a baja volt, hogy a tekintélyes lapok és folyóiratok nagyrésze vagy együtt érzett velük, vagy gyáván meghunyászkodott előttük s nem mert férfiasan állást foglalni.” (**Akikkel találkoztam**, *Új Idők Irodalmi Intézet (Singer és Wolfner), 1944*).

Ceterum az objektív magyar irodalomtörténet még mindig nincs megírva. – KMJ